

Србац

Муж. Имам 38 година.

Жена. Ја имам 36 година.

Муж. Прије рата смо живјели у С , то је општина Србац. У нашем мјесту живот је био добар, радило се, могло се зарадити, живило се добро. Ја сам био радник и радио сам у руднику глине, то је за керамику.

Жена. Ја сам била домаћица. Наше вјенчање је било 1988. године. Имала сам кућу. Када је дошо рат добила сам дјецу. Да није заратило не би ни имала дјеце.

Муж. Живјели смо сами и дјеца са нама. Па и није било лако наћи добар посао тада, ал ето, могло је се наћ. Радило се. Ко није радио у фирми, радио је приватно.

што се стандарда тиче, човјек је живио. Ето, ми смо још правили кућу, кућили се, набављали ствари, а да смо могли ићи на море и нешто друго, то још нисмо могли. Нормално да је нако остало, могло би се нормално све. За све људе било је лакше живјети тада.

Жена. Имали смо пара, могли смо нешто да купимо у кући. Нормално, није било исто и за онога ко није хтио радити. Али, ко није могао наћи посао у фирми, могао је код приватника. Сада не можеш наћи ни у фирми ни приватно.

Гдје је моје мјесто скроз су около била српска мјеста. Заједно смо ишли у школу, заједно смо радили, заједно све до рата тако било. Није било никаквих проблема и није нико гледо никакву разлику. Становништво је било мјешано и сви смо заједно живили. Можда је Срба било исто колико и нас, а Хрвати су били одмах преко Саве, али они су посебно тамо, с њима нисмо се ми. Они су били као и одвојени мало више, друга република. Сви су били Босанци нормално, није никад реко ни Србин, ни Муслиман већ каже луди Босанац ил тако нешто, ал није никад било Србин ил Муслиман.

Ишли смо у Хрватску да би подмјеру купили, било је јефтиније него код нас, то је само преко Саве. И шта ја знам, слаго се народ, наједанпут шта је било, не знам.

Муж. Код нас је било мјешаних бракова колко хоћеш, више мјешаних бракова, него овако да је Србин узео Српкињу, Муслиман Муслиманку, комплет из овог мјеста одакле сам ја, из С ...

Највећи проблеми и бриге у нашој општини су били око запошљавања, подизања и проширења фирми, изградњи путева, изградњи општине и то. Људи су живјели и радили заједно, било је добро. Религијски дио није био важан дио тада.

Жена. Ко је имо више пара тај је боље живио, увјек је тако било, само што се сад више истиче, знаш. Ми на примјер, избјеглице немамо пара. Ако нигдје још не радиш, посебно немаш пара, а ако негдје радиш тек толко мало.

Прије рата док нам је Тито био жив, ми смо знали живити. Смјели смо отићи гдје смо хтјели, није нас нико опљачко, није нас нико убио, били смо свој на свом. А сад овдје, не смјеш изаћ, знаш, удариће те неко, опљачкаће те неко. Никад неће нако бит.

Да ће бити рат осјетили смо још 1991. године кад је почело у Хрватској тамо. Чим је се пошло смириват у Хрватској, одма смо знали да ће бит то и у Босни.

Код нас је рат почео 1992. године, у марту, био баш Бајрам. Почело је кад су Срби напали тамо Дубочац, једно муслиманско мјесто, од Српца једно 18 километара. Ми смо ближи Српцу него Дубочац. Званично је проглашено 6. априла 1992. године. Када су напали Дубочац, тада је почело и код нас.

Муж. Када је код нас почео рат осјећали смо се оно напетом, већ унишо страх био у народ, шта ја знам. Ја сам још радио, онда сам добио позив да идем у

војску српску. Нисам отишо, побјегао сам у Прњавор 5. маја 1992. године. Тако сам изгубио и посао. То су били они почеци рата, тад сам побјегао. Био сам годину дана у Прњавору, тако да не знам шта је се дешавало. Тад је већ пало Бијело Брдо, пао Дубочац.

Били смо у Прњавору годину дана и онда смо се вратили. Послије кад смо се вратили онда су ме гонили на радне обавезе, ишо сам у шуму. Након 1993. године отерали су ме на Возућу и тамо сам био до пада Возуће. Копо ровове, радна обавеза, за Србе. Не као војник, него као робље. Жена је била сама, ја нисам долазио можда, по три, четири мјесеца, а она није имала никаквих примања.

Жена. Ја сам била код куће, сама са двоје дјеце и било је тешко. 1994. године, прије него што ће га отјерати на Возућу, њега су премлатили. Имала сам ото старије дјете, а мали имо два мјесеца кад су њега премлатили. Онда су га касније отјерали на Возућу. Послије отога кад су њега премлатили дошла су два милиционера, дошли су као да мене провоцирају, знаш. Као, знаш кад смо га пребили, те ово, те оно, знаш ко је то био, све не бил ја што рекла. Ја сам тада била сама у кући. Нису то биле бивше комшије, то су били неки странци. Онда су тако свашта ми говорили, балинко и тако, а ја сам само шутила. И онда су рекли, ви требате одавде да селите, ово није ваше, ово је наша дједовина и тако то. Ја сам шутила, јер сам се бојала највише за дјецу.

Дошли су и тражили су мога мужа. Они као да нису знали да је он на Возућој. Онда су дошли питати нану, његову матер, ко је ли он отишо на Возућу. Па су онда дошли мене провоцират. Једни су доле остали, једни вамо. Онда су тако испитивали шта ћу ја рећ, шта ће ови, па су се доле састајали заједно.

Онда, било је тешко и за храну. Нешто смо добијали од Мерхамета, врло мало. Срби прво себе подмире па онда нама нешто подјеле. Ко ме нико није слао, тај се грдно напатио, није имо шта да једе. Било је свега, само пара није било, исто ко и сад. Само што је сад боље зато што није рат и нема оног страха. Не би више хтјела то да доживим, то је ужас један.

Муж. На Возућој је било опасно, на примјер између линија. Имају они ровове своје и сада према муслиманској линији, ми идемо и копамо сад њима другу линију, друге траншее, а они се тако помјерају, и онда ако они праве неке замке тамо ми морамо ићи да прокрчимо тамо. Било је минирано, било је опасно, али ето, имали смо среће. Био сам четири године роб. Био сам двије године на Возућој, а послије кад је пала Возућа, били смо тамо у неким Савићима док није дошао крај рата. А од 93. године кад су ме отерали, тад сам био цијели рат на радној обавези, само ту годину што сам био у Прњавору.

Жена. Кућу сам напустила прошле године, 5. септембра 1996. године. Дошла су нам два милиционера, доњели једну коверту, отворили је и прочитали да морамо изаћи. Та је коверта била од српских власти. Онда сам ја отишла горе у оти њихов главни штаб, распитивала се како би ја могла остати туде, али никако нисам могла. Каже иди у Зеницу или Сански мост, ту нек те смјесте, да би могла живит. И тако сам дошла овде, даље нисам могла. Имала сам рок три дана да изађем и да ништа не не дирам и не понесем. Донијели само један мали кофер са мало одјеће, то је све.

Муж. Сви заједно смо напустили кућу. Кад смо добили тај рок, три дана да иселимо, онда смо отишли у Бања Луку. Из Бања Луке смо са УНХЦР-ом дошли овде. Ја сам имо личну карту српску, а жена је имала ону стару југословенску. Возио нас је УНХЦР-ов аутобус и нико га није заустављо.

Било нам је тешко кад смо напуштали кућу. Неизвјесност она, не знаш ни гдје идеш, ни како идеш, своје остављаш, не знаш шта ћеш с малом дјецом. Ипак је код куће било другачије.

Жена. Кренеш, узмеш капут, фино пребациш преко рамена па ћеш видит како то изгледа. Да макар дјеце нема, па кад кренеш идеш, сам си и готово. Ја када

сам дошла у Зеницу нисам знала где ћу, шта ћу, куд да идем, почеше дјеца плакат. Тад нама једна жена, каже идите у милицију. И ми смо тако ходали, отишли горе у Мерхамет да нам помогне, међутим све је било затворено, па смо отишли у милицију. Дали су нам неку адресу, немам појма доле од неког човјека, да одемо доле. Они нас пошаљу вамо.

Муж. У социјално.

Жена. Јест, и тако да смо овде дошли, смјестили су нас и сад смо овде. То је било 5. септембра 96. године.

Муж. Ми смо истјерани из куће послвије рата, послвије Дејтонског споразума. Ми смо истјерани, нисмо избјеглице.

Жена. С малом дјецом бити у рату, то је нешто најтеже. Ниси знао ни куд ћеш, ни шта ћеш. Најгоре је било кад пас ти залаје. Тад мислиш ево иду, убиће ме и дјецу, заклаће ме. То је стрепња, живци су отишли. Нисам се насавала док нисам овде дошла. Овде кад сам дошла ја сам се насавала.

Муж. Ја док сам радио као роб, ако је примирје и вамо, добијали смо храну и шта ја знам. А ако је било па узнатрели Муслимани или ако су Муслимани неког заробили њиховог, онда смо знали по пет, по седам дана не добит ништа за јест. Још и по ноћи онда морамо копат, не дају нам спават. Једне прилике, таман био 29. новембар, и отерало нас, а ја отишо овако обучен. И сад ја сам онако лагано обучен, сњег пада, хладно, ја навече и по дани копамо, не дају нам јест и тако. Онда је било ових комшија, Срба у њиховој војсци, који нам донесу нешто. То су били познаници, који су ишли са мном у школу, који су радили са мном итд...

живот је овдје од данас до сутра, патиш се. Мислим што је најважније, миран је човјек, мирно спаваш. Помало растегнеш оно гибире што добијеш и ето шта ћеш. Немаш гдје радит, гдје зарадит. Вријеме проводимо лежећи, сједећи, ето. Сједиш и ходаш. Ситуација за поса је никаква. Немамо никаквог примања, само ово хуманитарно што добивамо.

Жена. Дала сам неку молбу у Машински факултет, шта ја знам, да се тако запослим, али ништа, нит враћају документе, нит сам запослена. Било ко од нас двоје да се запосли, или ја или он, било би нам лакше живити. А вако да кажеш бил се тјела вратит кући, ко што мој муж скоро каже да не би и ја исто тако кажем. Јер ја имам двоје мушке дјеце и они ће одрасти кад тад, а ја не вјерујем у овај мир, оно ће се опет заратит.

Кућу сам видјела прошле године, ишла сам у јесен. Ишла сам код нане и тако сам је видјела са стране. Није срушена, добро је, како је унутра не знам. Не знам ко живи тамо.

Муж. Не бих се вратио кући ни када би имао прилику. Не би се вратио из тог разлога што не би хтјео да и моје дјете дочека ово што сам ја дочеко. Како је прије било сложно, заједно се живило, није се ни на што гледало. А онда се заратило и један другог мрзимо. Нема шансе да буде ко онда. Друго, нечеш више никад добит тамо свој поса, од чега ћу живит тамо.

Жена. Десило се скоро тако да нас пита, би ли ми тјели, тако да они виде шта ја знам, да би се ми могли вратит кући. Ја кажем, јесмо ли ми сигурни кад би се ми вратили кући. Каже не знамо. Е, па шта нас онда зовете, јер ми смо толко припатили и сад наједанпут да се вратимо. И да опет то доживимо, то не могу. Нећу да се вратим. Било гдје, само не тамо.

Највећа тешкоће и брига за нас је прво поса, па онда даље. Онда би нашли себи стан, живили би, хранили дјецу. За двије године он ће кренут у школу, а онда ће овај мали за њим, ето то је све.

Највећи медицински проблеми су живци. Не можемо спавати, не можеш слушат ништа да је узбудљиво, ни тужно. Живце си изгубио.

Муж. За сад не можеш ништа планират. Кад би човјек нашо поса, онда би могао планират.

Жена. Без посла, без пара нема ништа. Да је пара, посла, па онда касније стан да набавиш. Па набавиш шта ти треба, ово, оно и тако. Кад би тако то све добро било, касније би можда продали кућу и оно мало земље што имамо, а можда и не би. Можда би оставили дјеци, можда би се некад то смирило и шта ја знам.

Ми као народ, ми би могли живит, мислим оно могли смо живит. Међутим, ови што сједе на фотељама и немају другог посла, они су нам закухали. Они су нас окренути једне против других, бјежали су и њихови војници, нису хтјели у војску. Мирне људе, једне против других окренуле су националне странке. Политичари су криви за рат.

То и није мого за годину дана испланират. То је планирато десет, петнаест година, како ће то да испадне. Ми то нисмо знали. Планирали су они што немају другог посла, само сједе, разговарају. Испланирали су Срби и вамо Хрватска, они су то планирали највише. На примјер, Алија иде са народом шетат кроз Сарајево, умјесто да нађе пушке и да се бори.

Муж. Добро он је смиривао, он је хтјео политички да рјеши.

Жена. Овај народ овде, можда ови да се врате из Јајце и шта ја знам, својим кућама, нису ни они сигурни, а ми да се вратимо тамо око Бања Луке, Србца и то, не можемо никад, не можеш бит сигуран. Требало би ил нас истребит, ил Србе истребит, ил да се сложимо. Ал неће се сложит никад, нема ту слагања. Једноставно да зарати и да видимо ко је јачи, ко не буде јачи нек оступи, немаш ту шта. А вако да се ко врати, не може.

Муж. Ја мислим да неће поново бити рат, ја мислим да ће се то средит.

Жена. Ишла би ја и у друге земље, што не би ишла кад би могла. Само што немаш ти нигде могућности сад да идеш. А када би ми неко средио папире ишла би, у било коју државу.

Ма не море у Босни поново живит са Србима. Неће бити ко прије и сад је то већ завађено. Сад нас је раздвојило, прије нас је спајало на примјер, за нас је било братство и јединство. То се више никад не може направит. Онај је увјек осто Србин, а тај Србин је мене уврједио, ил ако сам ја њега, значи ми никад не моремо више бит исти.

Када гледам уназад у рат, и не мислим о том. То је најбоље да заборавиш и нешто друго планираш. Надај се да имаш стан, како ћеш га намјестит, како ћеш се запослит, како ћеш зарадит који динар, како ћеш своју дјецу да одхраниш, на то мисли, а на оно се немој враћат.

Муж. Човјек не воли о томе ни причат, настоји да то заборави. Како је било, тако је било.

Жена. Кад би био поново рат, недо ти бог, ја би се објесила. Објесила би се, не би више живила. Ја не би више тјела причат о томе. Не до ти бог да више буде рата. Неко је се обогатио на рачун рата, а за већина људи је остала без ичега. Идентитет је важан за мене. Ми смо Босанци, Муслимани, држављани Босне. Сад ми немамо држављанства, нисмо ни тамо, ни вамо. Ми избјеглице нисмо сад нигдје.

Мислим да људи сада практикују своју религију различито него прије рата. Многи су сад Муслимани постали Муслимани, а прије нису били, знаш. Ал не можеш ти постат Муслиман ако прије ниси био. Ил буди ко досад, ил немој никако.

Добро, народ је увидио сада, и нормално се сада свако посвећује свом и сад је други систем. Прије ти је било мање то. Рат је почео да би неко разлику право, а да није било разлике међу нама, не би било ни рата.

Економска ситуација није добра, сада није добра, али свијет настоји помоћи у том, биће ја мислим и посла, нешто ће бит.

Политичка ситуација у Босни је сад добра, ако тако остане. Што се тиче мене, добра је нема шта. Не страхујеш више, нема рата, то је најважније.

Када бих могла изабрати између старе Југославије и садашње Босне, ја би узела стару Југославију, као што смо живили, да живимо. Јер што год смо имали, што год смо стекли, то смо тамо стекли, некад. А сад никад ништа нећемо имат. Плате су мале, никад се повећат можда неће, и вјечито ћемо бједно живит.

Муж. Ја би волио видиш, нову Босну, ал да живим ко што сам живио у старој Југославији.

Жена. Моје личне жеље су да имам папире и да идем у иностранство, тамо се боље живи. Имаш тамо бољи живот за дјецу, за себе. Јер, своје жеље овдје не могу да постигнем. Хтјела би поса, хтјела би кола да имам, да лијепо живим, да одхраним своју дјецу, а овде немам никаквих могућности. Да ми неко не помогне, ја не би могла живити. Не знам шта ти мислиш.

Муж. Добро и ја мислим тако.

Жена. Жеље за Босну су да се покрене жељезара у Зеници.

Муж. Ма ја, да се изгради ко што је било, да се пође радити.

Жена. Она је сигурно дуга пет, шест километара и мало радника ради. А кад би се покренула било би ту радника и радника, и пара и пара, а сад бога ми нема ништа. Сад је све стало, плате мале, нигде ништа нема.

Моја порука за читаоце је, не до бог да доживе оно што смо ми доживили. И нек добро чувају главе, а живце не могу и тако почуват, отиће им.

Муж. Да им не буде рата и да мирно спавају.

Жена. То је само укратко. То је дуго, дуго било.

Муж. Јер кад би се то све причало, тешко је то све испричат у детаље.

Жена. Била би цјела књига, овај наш рат, наша прича, то је све укратко било. Цијела, свашта је било. Највише страха и ужаса. Сваки дан, дан иза дана, а најгора је била ноћ. Ноћ је најгора била, али све се надживи.